

Владислав ПТУХА,
кандидат філологічних наук, викладач кафедри германських і романських мов
Київського національного лінгвістичного університету
(Україна, Київ) vladptuha@mail.ru

СЛОВОТВІРНА ДЕРИВАЦІЯ НОМІНАЦІЙ ОДЯГУ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ СЕМАНТИКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті виявлено основні засоби словотвірної деривації номінацій одягу, які є показниками їх національно-культурної семантики в англійській та українській мовах; проведено їх зіставно-типологічний аналіз у досліджуваних мовах.

Ключові слова: словотвірна деривація, номінації одягу, внутрішня мотивація, національно-культурний компонент семантики.

Лит. 17.

Vladyslav PTUKHA,
Ph.D. in Philology, Lecturer of Germanic and Romance languages Department
Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine) vladptuha@mail.ru

WORD-FORMING DERIVATION OF CLOTHES NOMINATIONS WITH NATIONAL AND CULTURAL SEMANTIC COMPONENT IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article deals with the major means of word-forming derivation which are the indicators of their national and cultural semantics in the English and Ukrainian languages. The contrastive typological analysis of these means in the studied languages has been carried out.

Key words: word-forming derivation, clothes nominations, internal motivation, national and cultural semantic component.

Ref. 17.

Владислав ПТУХА,
кандидат филологических наук, преподаватель кафедры германских и романских
языков Киевского национального лингвистического университета
(Украина, Киев) vladptuha@mail.ru

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕРИВАЦИЯ НОМИНАЦИЙ ОДЕЖДЫ С НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫМ КОМПОНЕНТОМ СЕМАНТИКИ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье выявлены основные средства словообразовательной деривации номинаций одежды, которые являются показателями их национально-культурной семантики в английском и украинском языках; проведен их сопоставительно-типологический анализ в исследуемых языках.

Ключевые слова: словообразовательная деривация, номинации одежды, внутренняя мотивация, национально-культурный компонент семантики.

Лит. 17.

© Птуха В. Словотвірна деривація номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах

Постановка проблеми. Сучасна лінгвокультурологія у її взаємовідношенні з когнітивною лінгвістикою зорієнтована на вивчення питань, тісно пов'язаних із людиною (І. Голубовська, Є. Бартмінський [1], А. Wierzbicka [14]), її побутом (О. Березович, Д. Аладько), поведінкою (Й. Стернін), обрядодіями (В. Іванов, О. Тищенко [8], С. Толстая [9], М. Толстой [10]), культурними традиціями (Р. Аллаярова, О. Галинська [2], Т. Цив'ян [13]) тощо. Така постановка проблеми актуалізує розгляд тих мовних одиниць, у внутрішній формі яких закодовано національно-культурне світобачення носіїв мов (В. Бойчук, І. Голубовська, С. Денисенко, Л. Дробаха, О. Потебня, О. Тараненко, Г. Могайн), з-поміж яких на особливу увагу заслуговують номінації одягу, що акумулювали у своїй семантиці національний колорит, умови життя та історичне буття представників певного етносу. Актуальним на сьогодні залишається питання з'ясування основних лінгвістичних механізмів, які є необхідними для виявлення національно-культурного компонента семантики мовних одиниць як показника своєрідного сприйняття навколишнього світу мовцями та його відбиття через процеси словотвірної деривації у різних мовах.

Аналіз досліджень. Найменування одягу вже неодноразово перебували у фокусі уваги багатьох дослідників: Т. Долгова, Г. Коваленко, Г. Кокоза, О. Пастухова, М. Barnard, В. Crane досліджували їх семантику, форму і функції в англійській мові, натомість Г. Войтів, В. Горобець, Г. Гримашевич, М. Дерке, Г. Миронова, Н. Пашкова – в українській. Не залишилися поза увагою вони і в зіставному аспекті: на матеріалі англійської та російської (Г. Єрмоленко), англійської та німецької (Р. Саттарова), англійської та французької (С. Шафіков) мов.

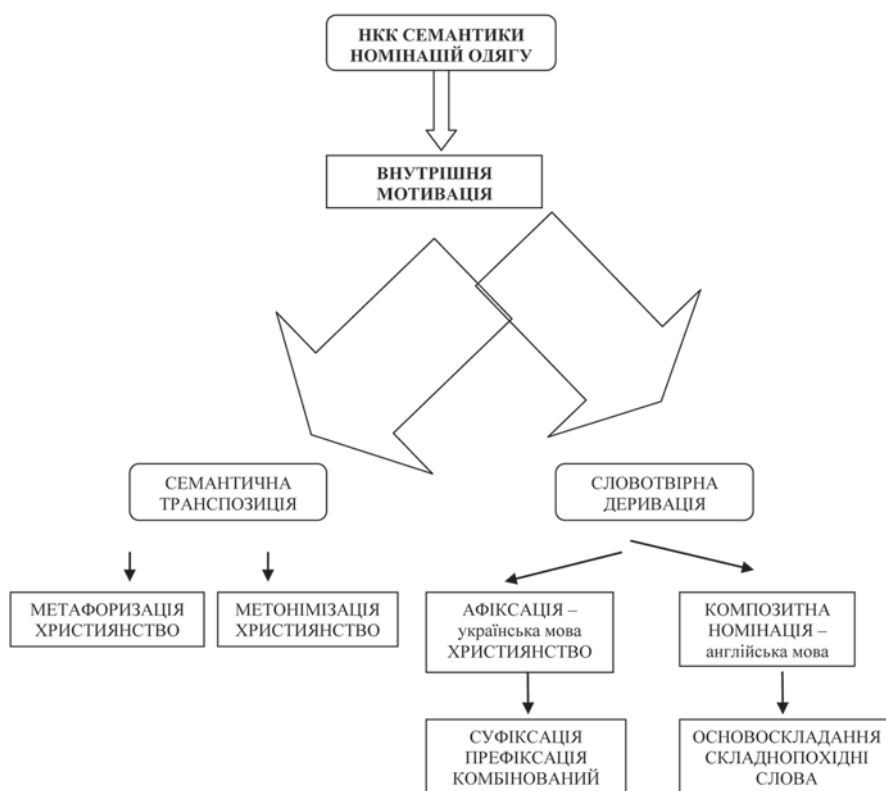
Найменування одягу стали своєрідними мовнокультурними артефактами (Г. Єрмоленко, О. Жигалова, Н. Клименко), або номінативними одиницями з національно-культурним компонентом семантики, лінгвістичні процедури виявлення якого і дотепер становлять одну з дискусійних проблем у методології номінації (А. Баранов, А. Гудавічус [3], Д. Добровольський [4]). А тому в роботі розроблено комплексну методику аналізу номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики у двох мовах, яка була спрямована на реконструкцію мотивації образності і символіки цих одиниць [7, 9–10]. Під поняттям національно-культурного компонента семантики номінацій одягу розуміємо ту частину в їх семантичній структурі, яка через способи семантичної транспозиції, засоби словотвірної деривації та процеси фразеологізації відображає національно-культурні релікти вбрання представників англомовної та української спільнот, пов'язаних зі звичаями, обрядодіями, традиціями та побутом [7, 6–7]. Перша з них, тобто семантична транспозиція (процеси метафоризації та метонімізації) раніше вже була об'єктом нашого дослідження [6], тож зупинимося на словотвірній деривації, яка є тим механізмом, що чи не найліпше допомагає розкрити національно-культурну специфіку найменувань одягу і є виявом їх внутрішньої мотивації в обох досліджуваних мовах.

Метою статті є виявлення основних засобів словотвірної деривації номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Словотвірна номінація передбачає здійснення певних операцій зі змінами формальної будови вихідної одиниці (слова чи словосполучення) для творення похідних слів з новим лексичним значенням за дериваційними правилами і словотвірними типами [11, 9]. Зіставлення способів словотворення в різних мовах допомагає розкрити специфіку дериваційної «техніки» номінацій одягу в англійській

та українській мовах, а також встановити найпродуктивніші способи словотворення в обох мовах: афіксальний (префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний) в українській мові та композитна номінація (осново- і словоскладання), конверсія, редуплікація, а також аббревіація – в англійській (детальніше див. рис. 1).

Рис. 1 Модель внутрішньої мотивації номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики



Найпродуктивнішим способом словотвору в англійській мові є словоскладання [5, 10; 7, 15]. Під час складання іменникових основ перший іменник виконує щодо другого різні ролі: мети (playsuit «жіночий або дитячий костюм, який складається з шортів і верхньої частини» [16]), результату (sweatband «шкіряна смужка всередині капелюха» [16]), причини (raincoat «непромокальне пальто, плащ» [17, 1352]), місця (tracksuit «теплий спортивний костюм» [17, 1761]), матеріалу (kidskin «одяг зі шкіри молододі кози» [16]), способу дії (box-pleat «подвійна складка на одязі» [16]) та частини-цілого (pantyhose «предмет жіночого одягу, який покриває ноги від п'ят до поясу і носить, як правило, зі спідницею та сукнею» [17, 1191]). Складні слова з двома іменниковими основами на позначення парних предметів одягу мають форму множини (legwarmers «в'язане різнокольорове жіноче вбрання на кшталт панчіх» [16]). Іменникові основи можуть поєднуватися з прикметниками (petticoat «нижня спідниця; дитяча спідничка» [16]) та дієслівними основами (slingbacks «черевики з ремінцем» [16]).

Птуха В. Словотвірна деривація номінацій одягу...

Іншим продуктивним способом англійського словотвору є афіксація, зокрема її різновид суфіксація. Як цілком слушно зауважує українська дослідниця лексики моди Г. Коваленко [5, 9], близько 40% слів утворено за допомогою суфікса -er, з-поміж них: назви предметів одягу із загальним значенням «інструмент дії» (loafers «домашній капці, легкі черевики на кшталт мокасин» [17, 950]) та «засіб дії» (suspenders «підтяжки, шлейки» [16] zipper «застібка-блискавка» [16]). Другим за продуктивністю є суфікс -ing (leggings «лосини; гамаші, краги» [17, 921]). Дериваційний потенціал в англійському лексиконі має модель деривації іменників із другим компонентом -wear, функціонально наближаючись до розряду суфіксодів (footwear «взуття; панчохи» [16]).

Префіксація представлена в англійських лексемах на позначення одягу, утворених за допомогою префіксів over- та under- (overcoat «пальто; шинель» [16], underwear «спідня білизна» [17, 1804]), а також за допомогою префіксів латинського та давньогрецького походження. Уживаються префікси з квантативним значенням mono- (monobosom), bi- (bicoloured), multi- (multicolour). Під впливом цих префіксів відбулася деривація слів tankini та monokini на основі реінтерпретації ініціальної частини іменника bikini, яка була помилково сприйнята як префікс, хоча вона є частиною кореня – назви атолу Bikini. Префікси із значенням величини mini- (minicoat), maxi- (maxidress), midi- (midiskirt), micro- (microskirt) вживаються на позначення довжини предметів одягу, а префікс mid- використовується на позначення положення предмета одягу на тілі (midriff top). Відбулася лексикалізація префіксів mini-, maxi- та midi- (to wear a mini) [5, 9].

Усичення основи є менш продуктивним засобом деривації назв одягу в англійській мові, ніж афіксація. Нові лексеми утворюються за допомогою відсікання кінцевої частини слова (апокопа): tux від tuxedo «смокінг» [17, 1790].

Телескопія – поєднання ініціальної частини першої основи та кінцевої частини другої основи – становить 7% від усіх засобів словотвірної деривації в англійській лексиці на позначення одягу (funderwear – від fun і underwear), слідом за Г. Коваленко [5]. Когнітивний механізм утворення слів шляхом телескопії полягає у відтворенні комбінованої структури чи функції предмета одягу на вербальному рівні за допомогою комбінованої лексичної одиниці [5, 10]. Так, предмет одягу, позначений іменником shortall (від short і all), має одночасно ознаки шортів та комбінезона.

Акронімізація, тобто поєднання ініціальних частин твірних основ, є досить продуктивним засобом словотвору в лексиці на позначення одягу. Акроніми вживаються на позначення торгових марок та ліній виробництва одягу (BVD's – від Bradley, Voohie and Day – назва торгової марки, що виробляє чоловічу спідню білизну «бі-ві-ді» [16]). Редуплікація в лексиці на позначення одягу може бути повною (go-go) та частковою (flip-flops «відкрите літнє взуття, зроблене з гуми; в'єтнамки» [17, 612]).

Іншим типом словотвірної номінації назв одягу в англійській мові є конверсія, тобто перехід з однієї частини мови в іншу. Найпоширенішим типом конверсивного утворення назв одягу є віддієслівний тип за структурою V→N (a shrug «жіночий жакет» від to shrug «знизувати плечима» [17, 1527]).

У сфері одягу форму предмета одягу чи їх частин можна позначати за допомогою літер [5, 11], що прийнято називати іконічним словотвором (V-neck «виріз горловини у формі літери V» [16]). Мовні одиниці, утворені внаслідок збереження форми означуваного, відповідають семіотичним уявленням про іконічний знак. Ідея називати силуети за допомогою літер (A-skirt, G-string) належить Крістіану Діору.

Отже, найпродуктивнішими словотвірними засобами найменувань одягу в англій-

ській мові є композитна номінація (основоскладання), а також афіксація, зокрема її різновид суфіксація, менш розповсюдженими є редуплікація, конверсія, абрєвіація та акронімізація.

Словотвірну номінацію назв одягу в українській мові репрезентують такі способи: 1) афіксальний: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний (комбінований), 2) основоскладання, 3) усікання: початку, середини, кінця слова й комбіноване.

У сучасній українській мові найпродуктивнішим способом словотвору назв одягу, слідом за Г. Хмарою, є афіксація (понад 60% від загальної кількості номенів одягу) [11, 9]. Зокрема, суфіксальний спосіб (ватник «півпальто або куртка, стьобані на ваті» [15, т. 1, 297], кожанка «шкірянка» [15, т. 4, 208]), префіксально-суфіксальний (нагрудник «фартух або частина фартуха, який одягається на груди для захисту їх від чого-небудь» [15, т. 5, 58], нарукавник «манжети, прикріплені до сорочки, блузи» [15, т. 5, 179]). Ступінь активності суфіксів неоднаковий. Найвищу продуктивність виявили такі суфікси: -к, -ок, -ник (накидка «верхній одяг без рукавів на кшталт плаща» [15, т. 5, 103], пагінок «черевик без закаблука» [15, т. 6, 94], задник «задня частина взуття, до якої може прикріплюватися каблук» [15, т. 3, 112]). Зауважимо, що для української мови характерним є використання суфіксів суб'єктивної оцінки на позначення здрібнілості і позитивної оцінки найменувань одягу (чобітки, штанці), чого не спостерігаємо в англійській.

З-поміж суфіксальних номенів ми виділили мономотивовані (50% від загальної кількості) й полімотивовані (40%) назви, 10% конфіксальних номенів мають розходження форми й семантичної мотивації. Мономотиваційними твірними є прикметники й дієприкметники, рідше дієслова й іменники. Це пояснюється тим, що більшість дериватів характеризують предмет за певною ознакою, названою твірною основою (наприклад, від прикметника походять номени білуха, косуха).

Зауважимо також, що у сучасному афіксальному словотворенні найменувань одягу в українській мові спостерігається використання іншомовних слів як базових основ у процесі творення відіменних назв, що є визначальною особливістю творення номенів сучасного одягу [11].

Специфічною рисою номінативних одиниць на позначення одягу в сучасній українській мові є поява вторинних одиниць номінацій, утворених унаслідок словотвірних операцій: усікання елементів твірної слова (закабли, штан), універбація номена – прикметникового словосполучення (шкірянка, вельветка) [11, 11]. Пояснюємо це дією закону економії мовної енергії, прагненням мовців до експресивності висловлення й самоідентифікації.

Словотвірне найменування одягу шляхом основоскладання є малопродуктивним у всіх стилях української мови (лапсердак «старовинний довгий верхній одяг поляків і галицьких євреїв» (від лап «ліф, корсаж» і сердак «вид верхнього суконого одягу») [15, т. 4, 449], босоніжки «вид літнього відкритого взуття» [15, т. 1, 222]) і складає лише 8% від загальної кількості словотвірних номенів (слідом за Г. Хмарою) [11]. Таке найменування базується на основі вільних словосполучень. Однак, як показують останні дослідження, поширеність одягу в щоденному житті потребує економного способу позначення, яким виявився саме афіксальний спосіб.

Висновки. У результаті проведеного лінгвістичного аналізу видаються можливі такі підсумки: 1) специфіка національно-маркованих найменувань одягу полягає в тому, що в основі їх утворення в обох мовах лежать когнітивні процеси метафоризації та метонімізації, що є основою не лише семантичної деривації, а й супроводжують інші типи номінативних актів: словоскладання (bathrobe), конверсія (shrug), скорочення

Птуха В. Словотвірна деривація номінацій одягу...

(sou'wester), редуплікація (flir-flops), акронімізація (BVD's) в англійській мові та афіксація (ватник, солом'яник) – в українській; 2) для української мови характерним є використання суфіксів суб'єктивної оцінки на позначення здрібнілості і позитивної оцінки найменувань одягу (чобітки, штанці), чого не спостерігаємо в англійській.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бартминский Е. Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике / Ежи Бартминский. – М. : Индрик, 2005. – 528 с.
 2. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / О. М. Галинська. – К., 2012. – 19 с.
 3. Гудавичюс А. Глубинный уровень отражения культуры в лексической семантике / А. Гудавичюс // Исследования по семантике. – Уфа : Парус, 1993. – С. 16–23.
 4. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1997. – № 6. – С. 37–48.
 5. Коваленко Г. М. Англійська лексика моди ХХ – ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Г. М. Коваленко. – К., 2005. – 219 с.
 6. Птуха В. А. Фреймова організація номінацій одягу в англійській та українській мовах / В. А. Птуха // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – Т. 15. – № 1. – С. 144–153.
 7. Птуха В. А. Національно-культурна семантика номінативних одиниць на позначення одягу в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.017 / В. А. Птуха. – К., 2013. – 22 с.
 8. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському обрядовому просторі / О. В. Тищенко. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 236 с.
 9. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С. М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. – № 1. – С. 112–128.
 10. Толстой Н. И. Имя в контексте народной культуры / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Язык о языке : сб. научн. ст. / [под ред. Н. Д. Арутюновой]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 597–624.
 11. Хмара Г. В. Типи номінування одягу і взуття в сучасній українській мові (функціональний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. В. Хмара. – Харків, 2006. – 20 с.
 12. Уфимцева А. А. Лексика / А. А. Уфимцева // Общее языкознание. Внутренняя структура языка / [под ред. Б. А. Серебренникова]. – М. : Наука, 1972. – С. 394–455.
 13. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы. – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.
 14. Wierzbicka A. «Cultural scripts» : A new approach to the study of cross-cultural communication / A. Wierzbicka // Language contact and language conflict. – Amsterdam / Philadelphia, 1994. – P. 68–87.
- СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ**
15. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sum.in.ua.
 16. ABBYY Lingvo 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://megalife.com.ua/2007/03/05/abbyy_lingvo_12_2006.html.
 17. Longman Dictionary of Contemporary English / [ed. D. Summers]. – L : Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.

REFERENCES

1. Bartminskij E. Jazykovej obraz mira : ocherki po jetnolingvistike / Ezhi Bartminskij. – M. : Indrik, 2005. – 528 s.
 2. Galins'ka O. M. Lingvokul'turna informacija anglijs'kih ta ukraïns'kih intertekstual'nih frazeologizmiv : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.17 / O. M. Galins'ka. – K., 2012. – 19 s.
 3. Gudavichjus A. Glubinnyj uroven' otrazhenija kul'tury v leksicheskoj semantike / A. Gudavichjus // Issledovanija po semantike. – Ufa : Parus, 1993. – S. 16–23.
 4. Dobrovol'skij D. O. Nacional'no-kul'turnaja specifika vo frazeologii / D. O. Dobrovol'skij //
-
- ISSN 2308-4855 (Print), ISSN 2308-4863 (Online) 139

Voprosy jazykoznanija. – M. : Nauka, 1997. – № 6. – S. 37–48.

5. Kovalenko G. M. Anglijs'ka leksika modi XX – XXI st. : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / G. M. Kovalenko. – K., 2005. – 219 s.

6. Ptuha V. A. Frejmova organizacija nominacij odjagu v anglijs'kij ta ukraïns'kij movah / V. A. Ptuha // Visnik Kiïvs'kogo nacional'nogo lingvistichnogo universitetu. Serija : Filologija. – K. : Vid. centr KNLU, 2012. – T. 15. – № 1. – S. 144–153.

7. Ptuha V. A. Nacional'no-kul'turna semantika nominativnih odinic' na poznachennja odjagu v anglijs'kij ta ukraïns'kij movah : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.017 / V. A. Ptuha. – K., 2013. – 22 s.

8. Tishhenko O. V. Obrjadova semantika u slov'jans'komu obrjadovomu prostori / O. V. Tishhenko. – K. : Vid. centr KDLU, 2000. – 236 s.

9. Tolstaja S. M. Motivacionnye semanticheskie modeli i kartina mira / S. M. Tolstaja // Russkij jazyk v nauchnom osveshhenii. – 2002. – № 1. – S. 112–128.

10. Tolstoj N. I. Imja v kontekste narodnoj kul'tury / N. I. Tolstoj, S. M. Tolstaja // Jazyk o jazyke : sb. nauchn. st. / [pod. red. N. D. Arutjunovoj]. – M. : Jazyki russkoj kul'tury, 2000. – S. 597–624.

11. Hmara G. V. Tipi nominuvannja odjagu i vztutja v suchasnij ukraïns'kij movi (funkcional'nij aspekt) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / G. V. Hmara. – Harkiv, 2006. – 20 s.

12. Ufimceva A. A. Leksika / A. A. Ufimceva // Obshhee jazykoznanie. Vnutrennjaja struktura jazyka / [pod red. B. A. Serebrennikova]. – M. : Nauka, 1972. – S. 394–455.

13. Civ'jan T. V. Model' mira i ee lingvisticheskie osnovy. – M. : KomKniga, 2006. – 280 s.

14. Wierzbicka A. «Cultural scripts» : A new approach to the study of cross-cultural communication / A. Wierzbicka // Language contact and language conflict. – Amsterdam / Philadelphia, 1994. – P. 68–87.

15. Akademichnij tлумachnij slovník ukraïns'koï movi [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : sum.in.ua.

16. ABBYY Lingvo 12 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://megalife.com.ua/2007/03/05/abbyy_lingvo_12_2006.html.

17. Longman Dictionary of Contemporary English / [ed. D. Summers]. – L : Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.